

STUDIA I PRACE WYDZIAŁU NAUK EKONOMICZNYCH I ZARZĄDZANIA NR 1

BARBARA CZERNIACHOWICZ
STANISŁAW MAREK
MALWINA SZCZEPKOWSKA

ZMIANY W OTOCZENIU EDUKACYJNYM PRZEDSIĘBIORSTW

Wstęp

Historyczne i współczesne przesłanki przemawiają za tym, że w dwukierunkowej zależności (wykształcenie–zamożność) czynnikiem sprawczym jest wykształcenie¹. We współczesnym społeczeństwie wykształcenie determinuje bowiem status społeczny i materialny. W krajach OECD wskaźniki uczestnictwa w rynku pracy wzrastają wraz z poziomem wykształcenia, a dochody pracowników ściśle się wiążą z posiadanym wykształceniem. Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) wymusza wzrost nakładów na edukację, co przyczynia się nie tylko do wzrostu indywidualnego bogactwa (mierzonego dodatkowym wynagrodzeniem), ale także przynosi korzyści całej gospodarce². Celem artykułu jest pokazanie, że inwestycje w edukację i rozwój kapitału ludzkiego powinny być traktowane bardzo poważnie, ponieważ zgromadzony i przetwo-

¹ Por. S. Marek, D. Kornacka: *Edukacja – krytyczny czynnik nowej gospodarki*. W: *Ekonomia w Szczecinie (1946–2001)*. Red. J. Hozer, S. Flejterski. Szczecin 2001, s. 140.

² Wzrost wiedzy i umiejętności wpływa nie tylko na jakość pracy, ale może dać dodatkowe korzyści o charakterze społecznym. Lepiej wykształcone społeczeństwo jest bowiem zdrowsze, partycypuje w sprawach publicznych, wykazuje mniejsze zagrożenie przestępczością. Por. J.R. Behrman, N. Stacey: *The Social Benefits of Education*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 1997.

rzone w ten sposób strumień informacji tworzy nową jakościowo wiedzę, służącą postępowi naukowemu³.

1. Charakterystyka systemu edukacji i jego otoczenia

Rozwój cywilizacyjny wymusza zmiany w systemie edukacyjnym. W erze przemysłowej obserwowano rosnące zapotrzebowanie na wykwalifikowanych pracowników, posiadających konkretną wiedzę. Doprowadziło to do powstania nowoczesnego systemu edukacyjnego, którego charakterystyczną cechą jest masowość kształcenia. System ten kształtował się ewolucyjnie, odzwierciedlając podstawowe cechy epoki industrialnej⁴. Organizacja szkolnictwa polegała na dostosowaniu kształcenia kadr do potrzeb różnych dziedzin życia gospodarczego i społecznego danego kraju. Cała hierarchia administracyjna w systemie oświaty rozwijała się na zasadzie modelu biurokracji⁵. Istotną cechą systemu szkolnictwa epoki przemysłowej było to, że usługi edukacyjne na ogół należały do świadczeń, które uczniowie czy studenci otrzymywali od państwa⁶.

Przyjmując za kryterium podziału masowość kształcenia na poszczególnych poziomach, można wyodrębnić trzy etapy zmian w otoczeniu edukacyjnym przedsiębiorstw⁷.

1. **Etap elitarny**, wyróżniający się tym, że na trzech poziomach: przedszkolnym, średnim i wyższym, kształcenie miało charakter elitarny, a tylko szczebel podstawowego wykształcenia był egalitarny.

2. **Etap elitarno-egalitarny**, charakteryzujący się tym, że kształcenie na poziomie podstawowym nadal miało charakter egalitarny. Wprowadzono obowiązkowe nauczanie na poziomie szkoły podstawowej. Kształcenie przedszkol-

³ Ze względu na ograniczoną objętość artykułu rozważania dotyczące zmian w otoczeniu edukacyjnym przedsiębiorstw ograniczą się do zaprezentowania wybranych aspektów odnoszących się do poziomu wyższego.

⁴ S. Marek, B. Czerniachowicz: *Wybrane problemy rozwoju kapitału ludzkiego*. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004, s. 33.

⁵ Por. A. Toffler: *Szok przyszłości*. Zysk i S-ka, Poznań 1999, s. 391.

⁶ W rozwoju systemu masowego kształcenia można wyodrębnić kilka jego etapów. Pomocny jest tu podział szkolnictwa ze względu na poziom (szczebel) wykształcenia, czyli wykształcenie przedszkolne, wykształcenie podstawowe, wykształcenie średnie, wykształcenie wyższe.

⁷ S. Marek, B. Czerniachowicz: *op.cit.*, s. 34.

ne i średnie uległo znacznemu upowszechnieniu, natomiast na poziomie wyższym nadal miało charakter elitarny.

3. **Etap egalitarny**, oznaczający, że wykształcenie przedszkolne, podstawowe i średnie mają charakter egalitarny, a wyższe traci charakter elitarny i staje się coraz bardziej egalitarne.

Tempo zmian w kształceniu na poziomie wyższym obserwowane w ostatnim czasie upoważnia do stwierdzenia, że w krajach wysoko rozwiniętych staje się ono coraz bardziej egalitarne. W niedalekiej przyszłości w większości krajów będzie ono miało charakter kształcenia masowego, podobnie jak obecnie wykształcenie podstawowe i średnie.

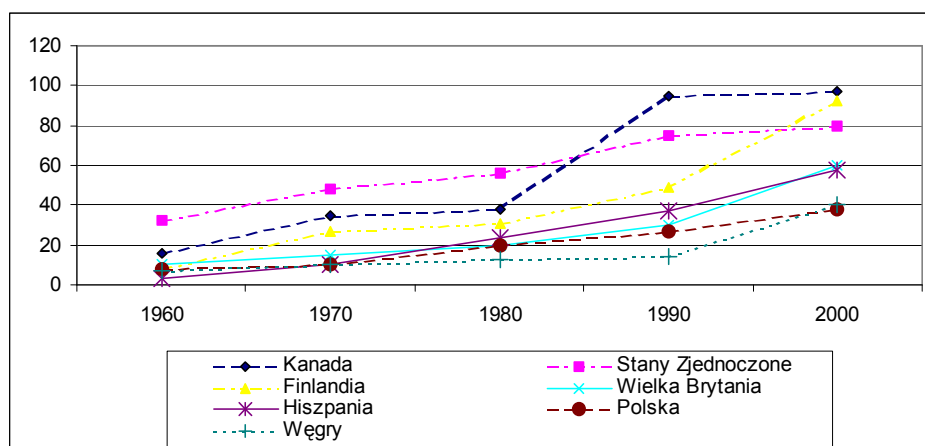
Określenie dokładnych granic czasowych występowania poszczególnych etapów edukacyjnych nie jest możliwe, gdyż przenikają się one wzajemnie. Dla zilustrowania przejścia poszczególnych krajów z drugiego etapu (elitarno-egalitarnego) do trzeciego (egalitarnego) posłużono się wskaźnikami skolaryzacji brutto na poziomie szkolnictwa średniego i wyższego (wykres 1) w wybranych krajach⁸.

Z danych zaprezentowanych na wykresie 1 wynika, że we wszystkich krajach nastąpił znaczny wzrost wskaźników skolaryzacji na poziomie wyższym. W roku 1960 wykształcenie na poziomie wyższym miało w większości krajów charakter elitarny. Jedynie Stany Zjednoczone ze wskaźnikiem skolaryzacji 32% osiągnęły drugi etap rozwoju (elitarno-egalitarny). W latach siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku nastąpiło znaczne przyspieszenie procesów edukacyjnych na poziomie wyższym w krajach wysoko rozwiniętych, a pod koniec badanego okresu kraje te bardzo się zbliżyły do egalitarnego etapu kształcenia na poziomie wyższym. Największe przyspieszenie procesów skolaryzacji na poziomie wyższym nastąpiło w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie⁹.

⁸ Wskaźnik skolaryzacji brutto to stosunek liczby studiujących do ludności w wieku od 19 do 24 lat. Wskaźnik skolaryzacji netto to stosunek liczby studentów w wieku od 19 do 24 lat do liczby ludności w tym samym wieku.

Ograniczenie rozważań do dwóch poziomów edukacji (z pominięciem edukacji przedszkolnej i podstawowej) wynika z roli i znaczenia wykształcenia średniego, a szczególnie wyższego, we współczesnej i przyszłej gospodarce, w której wiedza jest i będzie podstawowym zasobem, decydującym o sile przedsiębiorstwa i jego pozycji konkurencyjnej na rynku.

⁹ Szerzej na ten temat zob. w S. Marek, B. Czerniachowicz: *op.cit.*; S. Marek: *Miejsce edukacji szkolnej w procesie tworzenia gospodarki opartej na wiedzy*. W: *Innowacje, ryzyko, zarządzanie wiedzą, strategie przedsiębiorstw*. Red. W. Janasz. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 397. Szczecin 2005.

Wykres 1. Wskaźniki skolaryzacji brutto na poziomie szkolnictwa wyższego w wybranych krajach w latach 1960–1996¹⁰

Źródło: S. Marek, B. Czerniachowicz: *op.cit.*, s. 35.

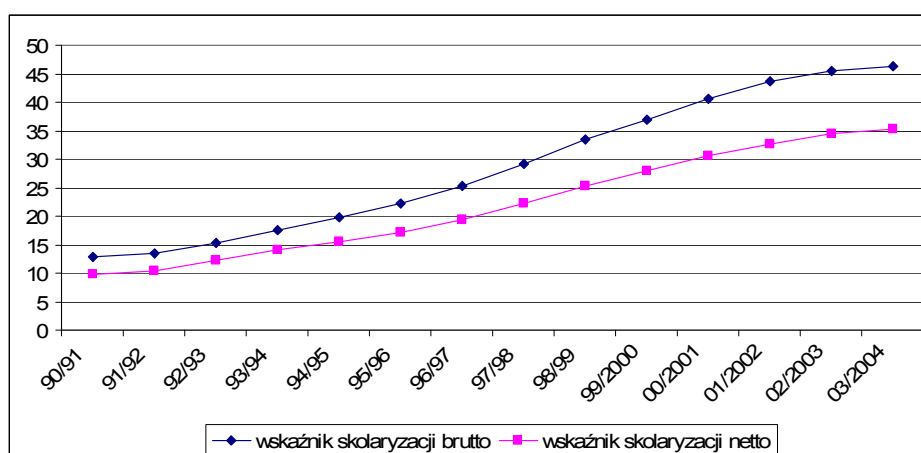
Z przeprowadzonych rozważań wynika, że w ostatnich kilkudziesięciu latach obserwuje się upowszechnienie wykształcenia, czyli jego egalitaryzację, na wszystkich poziomach. Można przypuszczać, że proces ten będzie postępował, a w wielu krajach ulegnie znacznemu przyspieszeniu, co wywoła zmiany w strukturze demograficznej ludności i otoczeniu edukacyjnym przedsiębiorstw.

2. System edukacyjny na poziomie wyższym w Polsce na tle Unii Europejskiej

W podjętych rozważaniach interesujące jest, jak na tle innych krajów zmienia się otoczenie edukacyjne przedsiębiorstw w Polsce. Pod względem ilościowym kształcenie na poziomie szkoły średniej zbliżyło się do poziomu

¹⁰ Przyjęto, że kraje, w których wskaźniki skolaryzacji na poziomie wyższym kształtują się poniżej 25%, są zaliczane do pierwszego, elitarnego etapu rozwoju, kraje osiągające wskaźniki do 50% zakwalifikowano do drugiego etapu rozwoju, natomiast kraje, które osiągnęły wskaźniki powyżej 50%, do etapu egalitarnego.

kształcenia w krajach wysoko rozwiniętych, natomiast tempo zmian kształcenia na poziomie wyższym jest mniejsze niż w krajach wysoko rozwiniętych. Należy zauważyć, że znaczne przyspieszenie procesów edukacyjnych na poziomie wyższym dokonało się w naszym kraju w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a szczególnie w drugiej połowie tej dekady. Świadczy o tym wykres 2.

Wykres 2. Wskaźniki skolaryzacji brutto i netto na poziomie szkolnictwa wyższego w Polsce od roku szkolnego 1990/1991 do 2003/2004

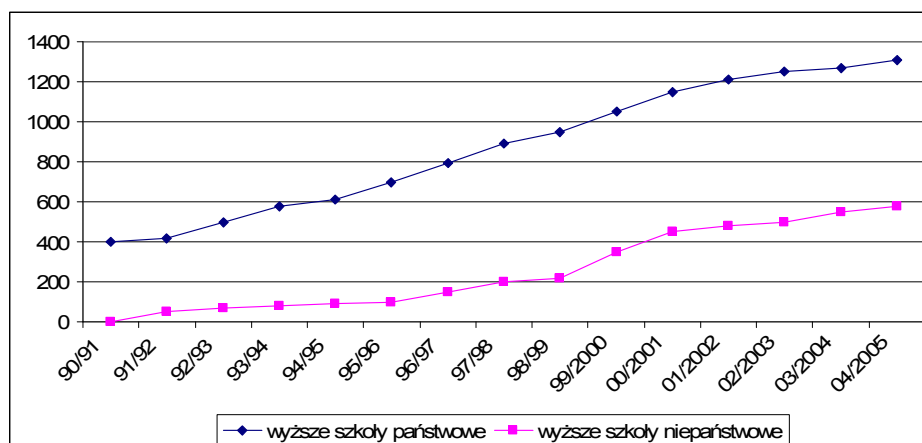
Źródło: *Szkoły wyższe i ich finanse w 2004 roku*. GUS, Warszawa 2005, s. 96.

O wzroście aspiracji edukacyjnych świadczy również 4,6-krotny wzrost liczby studentów w latach 1990–2004 (z 404 tys. w roku akademickim 1989/1990 do 1 859 tys. w 2003/2004). Ponad 3-krotnie wzrosła liczba szkół wyższych, w tym zarówno publicznych, jak i niepublicznych (z 112 w roku 1990/1991 do 400 w roku 2003/2004). Zmieniły się też proporcje osób kształcących się w różnych systemach studiów. W latach 1990–2004 systematycznie spadał udział młodzieży studiującej na studiach dziennych (z 77 do 47%), natomiast w systemie zaocznym wzrósł ponad 2-krotnie¹¹.

¹¹ Por. T. Chrościcki, M. Misiak: *Szkolnictwo wyższe w Polsce*. „Makroekonomia Europy” 2005, nr 12 (180), grudzień, zasoby Internetu: www.rk.pl-zajawka-nrk-pdf-1205-makro1.

Przedstawione zmiany w szkolnictwie wyższym w latach 1990–2004 były spowodowane wieloma różnymi przyczynami. Proces transformacji zapoczątkowany w latach 90. XX wieku ujawnił ogromną rozbieżność między liczbą chętnych do podjęcia edukacji a możliwościami uczelni państwowych. Wobec tego liczba szkół wyższych w Polsce gwałtownie wzrosła ze 180 w 1995 roku do 430 w roku akademickim 2004/2005. Nastąpiło wyraźne poszerzenie oferty edukacyjnej proponowanej zarówno przez szkoły państwowe jak i niepaństwowe. Prawie wszystkie uczelnie państwowe prowadzą obecnie odpłatne studia wieczorowe, zaoczne i eksternistyczne. Wystąpił dynamiczny rozwój wyższego szkolnictwa niepaństwowego. Obecnie 70% studentów uczy się w szkołach publicznych, 30% w szkołach niepublicznych¹².

Szybki rozwój studiów odpłatnych spowodował, że od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku systematycznie rośnie liczba studentów – do blisko 1 900 tys. (zob. wykres 3). Na początku roku akademickiego 2004/2005 było 301 niepaństwowych szkół wyższych, kształcących 582,1 tys. studentów (czyli 30,2% ogółu studentów), w tym 187,4 tys. na pierwszym roku studiów.

Wykres 3. Liczba studentów w szkołach wyższych państwowych i niepaństwowych (tys.)

Źródło: *Szkoły wyższe...*, s. XIX.

¹² Por. A. Pakuła: *Kilka zdań o rynku edukacyjnym*. „Nasze Forum” 2006, nr 32, październik, zasoby Internetu: http://www.wszia.edu.pl/nf32/o_ryнку_educacyjnym.htm.

Upowszechnienie kształcenia na poziomie wyższym przyczyniło się również do zmniejszenia dystansu cywilizacyjnego dzielącego Polskę od krajów UE. W roku 2004 wykształcenie wyższe w grupie wiekowej 25–64 lat miało 11,5% osób. Jest to poziom porównywalny ze wskaźnikami w Czechach, Francji czy Irlandii, ale niższy niż na przykład w Holandii (20%) i Wielkiej Brytanii (17%). Niższy poziom tego wskaźnika ma wiele innych krajów UE (Włochy – 9%, Dania i Portugalia – 7%, Austria – 6%). Pod względem udziału osób z wyższym wykształceniem w ogólnej liczbie ludności Polska ze wskaźnikiem 6,2% uplasowała się w 2004 roku na ostatnim, 25 miejscu wśród krajów UE¹³.

Do oceny rozwoju pozaekonomicznego krajów UE stosuje się również wskaźnik rozwoju społecznego (a właściwie rozwoju ludzkiego) HDI (*Human Development Index*). Jest to miara syntetyczna oparta na średniej wskaźników obejmujących trzy podstawowe sfery życia: zdrowie (oceniane wskaźnikiem przeciętnej długości życia); edukację (ocenianą wskaźnikiem alfabetyzmu, czyli umiejętności pisania i czytania ze zrozumieniem, i wskaźnikiem skolaryzacji) oraz dochód przypadający na jednego mieszkańca (PKB *per capita*). HDI pozwala na pełniejszą ocenę poziomu rozwoju niż PKB na mieszkańca czy inna miara ekonomiczna, zwłaszcza jeśli jest analizowany wraz z takimi wskaźnikami, jak dystrybucyjne efekty rozwoju według płci (GDI – *Gender-Related Development Index*), udział kobiet w procesach decyzyjnych (GEM – *Gender Empowerment Measure*), poziom ubóstwa mierzony w kategoriach rozwoju ludzkiego (HPI – *Human Poverty Index*).

W roku 2002 Polska zajmowała 37 miejsce (na 55 krajów znajdujących się w grupie najbardziej rozwiniętych) na liście 175 krajów świata (zob. tabelę 1). Dystans, jaki dzieli Polskę do krajów znajdujących się w pierwszej dwudziestce jest stosunkowo duży (ponad 0,1 punktu wartości HDI). Pozycja Polski w rankingu według HDI jest wyższa (pozycja 37) niż w rankingu według PKB *per capita* (pozycja 50). Świadczy to o tym, że status zdrowotny i efekty edukacyjne są wyższe niż poziom rozwoju ekonomicznego. Duże różnice między rozwojem ekonomicznym a społecznym, na korzyść tego ostatniego, mają również Szwecja i kraje postsocjalistyczne¹⁴.

¹³ Por. T. Chrościcki, M. Misiak: *op.cit.*

¹⁴ Por. *Raport o rozwoju społecznym Polska 2004*, zasoby Internetu: http://www.undp.org.pl/nhdr/2004/roz12_hdi.pdf.

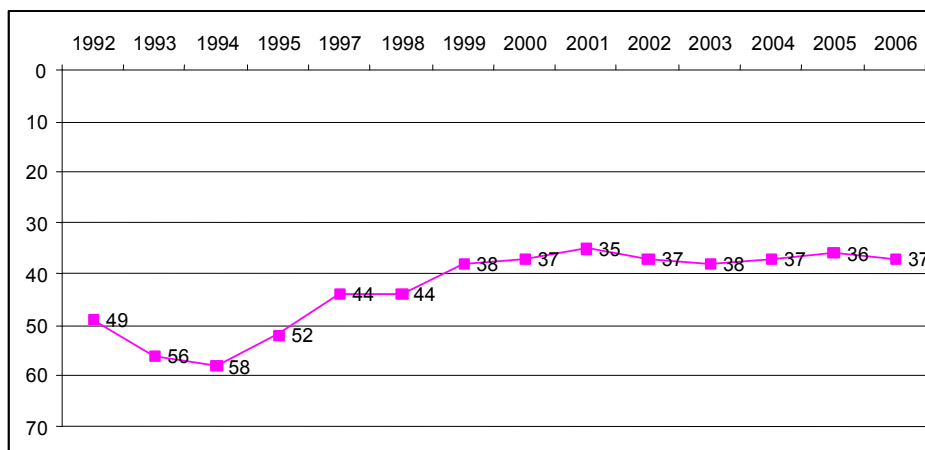
Tabela 1

Ranking krajów według wartości wskaźnika rozwoju społecznego HDI w 2002 roku

Pozycja kraju w rankingu	Nazwa kraju	Przeciętne dalsze trwanie życia (w latach)	Wskaźnik umiejętności pisania i czytania wśród osób w wieku 15 lat i więcej (%)	Ogólny wskaźnik skalaryzacji brutto dla wszystkich poziomów edukacji (%)	Realny PKB na mieszkańca według PPPS USA	Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI)	Różnica w rankingach: pozycja kraju według PKB minus pozycja według HDI
1.	Norwegia	78,9	99,0	98	36 600	0,956	1
2.	Szwecja	80,0	99,0	114	26 050	0,946	19
3.	Australia	79,1	99,0	113	28 260	0,946	9
4.	Kanada	79,3	99,0	95	29 480	0,943	5
5.	Holandia	78,3	99,0	99	29 100	0,942	6
6.	Belgia	78,7	99,0	111	27 570	0,942	7
7.	Islandia	79,7	99,0	90	29 750	0,941	1
8.	USA	77	99,0	92	35 750	0,939	-4
9.	Japonia	81,5	99,0	84	26 940	0,938	6
10.	Irlandia	76,9	99,0	90	36 360	0,936	-7
11.	Szwajcaria	79,1	99,0	88	30 010	0,936	-4
12.	Wielka Brytania	78,1	99,0	113	26 150	0,936	8
13.	Finlandia	77,9	99,0	106	26 190	0,935	6
14.	Austria	78,5	99,0	91	29 220	0,934	-4
15.	Luksemburg	78,3	99,0	75	61 190	0,933	-14
16.	Francja	76,6	99,0	91	26 920	0,932	0
17.	Dania	78,7	99,0	96	30 940	0,932	-12
19.	Niemcy	78,2	99,0	88	27 100	0,925	-5
20.	Hiszpania	79,2	97,7	92	21 460	0,922	5
21.	Włochy	78,7	98,5	82	26 430	0,92	-3
24.	Grecja	78,2	97,3	86	18 720	0,902	5
26.	Portugalia	76,1	92,5	93	18 280	0,897	6
27.	Słowenia	76,2	99,7	90	18 540	0,895	3
32.	Czechy	75,3	99,0	78	15 780	0,868	7
36.	Estonia	71,6	99,8	96	12 260	0,853	10
37.	Polska	73,8	99,7	90	10 560	0,85	13
38.	Węgry	71,7	99,3	86	13 400	0,848	3
41.	Litwa	72,5	99,6	90	10 320	0,842	10
42.	Słowacja	73,6	99,7	74	12 840	0,841	1

Źródło: zasoby Internetu: http://www.undp.org.pl/nhdr/2004/roz12_hdi.pdf.

W latach 1992–2004 pozycja Polski w rankingu HDI uległa wyraźnej poprawie w stosunku do najgorszego 1994 roku (przesunięcie o 21 miejsc). Jednak w ostatnim okresie odnotowano małe wahanie (lata 2002–2004), co nie zmienia faktu, że nastąpił wyraźny postęp w każdym z trzech analizowanych wymiarów: materialnym, zdrowotnym i edukacyjnym. Zmianę pozycji Polski w rankingu wskaźnika HDI przedstawiono na wykresie 4.

Wykres 4. Pozycja rankingowa HDI dla Polski w raportach HDR

Źródło: zasoby Internetu: http://www.undp.org.pl/nhdr/2004/roz12_hdi.pdf.

Wnioski końcowe

Na podstawie przedstawionych rozważań i danych statystycznych ukazujących porównania wskaźników skolaryzacji brutto i netto na poziomie wyższym, liczby studentów w szkołach wyższych czy wskaźników rozwoju społecznego HDI w wybranych krajach UE skłaniają do zaproponowania następujących zmian w polskim otoczeniu edukacyjnym przedsiębiorstw:

1. Państwo, dążąc do tworzenia gospodarki opartej na wiedzy, musi zwrócić szczególną uwagę na systemy oświaty i edukacji. Powinno dokładnie określić sposoby finansowania tych strategicznych obszarów funkcjonowania i pobudzać sektor prywatny do partycypowania w tym przedsięwzięciu.

2. Należy ciągle ulepszać systemy edukacyjne (tworzenie systemu egalitarnego na poziomie wyższym) i dostosowywać je do nowoczesnych systemów wdrażanych w Unii Europejskiej.

3. Szczególną uwagę należy zwrócić na edukację na poziomie wyższym, gdyż dzięki temu możliwe będzie dostosowanie systemów edukacyjnych, wskaźników skolaryzacji czy poziomu wydatków na studenta do wiodących krajów Unii Europejskiej.

4. W szkolnictwie wyższym ważną rolę odgrywa transfer wiedzy i umiejętności, zatem należy dążyć do powiązania systemów edukacyjnych z praktyką gospodarczą w celu zwiększenia konkurencyjności absolwentów na polskim i unijnym rynku pracy. Istotną kwestią może być również konieczność zintensyfikowania współpracy międzynarodowej, polegającej na wymianie wiedzy między ośrodkami naukowo-badawczymi w Europie i na świecie.

5. Duże znaczenie ma również rozwój gospodarczy państwa, gdyż dzięki temu możliwe będzie finansowanie oświaty i edukacji oraz tworzenie korzystnych warunków do wzrostu przedsiębiorstw i liczby nowych miejsc pracy.

Analizy przeprowadzone przez OECD wskazują na bezpośredni związek między długookresowym wzrostem gospodarczym a wzrostem potencjału edukacyjnego. Przyjmując założenie, że zwiększenie nakładów na edukację wpłynie na zamożność społeczeństwa, system oświaty należałoby dostosować do nowych reguł edukacyjnych, kształtowanych przez epokę informacyjną. Jednym z najważniejszych problemów w przyszłości będzie jednak wskazanie źródeł jego finansowania.

CHANGES IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF COMPANIES

Summary

The primary aim of this article is to present the investment in education and human resources as crucial issues because information which is gathered and then processed, creates a new quality of knowledge and leads to progress of the community.

Having considered the above data, the following changes in the educational environment of companies could be suggested:

1. The state has to take education into account if it desires to be thought of as a knowledge-based economy. It should definitely determine the range of financial support for the above-mentioned strategic areas and attempt to stimulate private sector to participate in this intention.

2. We ought to aim at constant improvement of educational system adapted to modern systems functioning in the UE mainly by strengthening the egalitarian system.

3. The main attention should be directed to university education and then it will be possible to equalize educational systems and scholarisation rates following the example of the EU leaders. It will also be possible then to estimate expenditures per every student.

4. Knowledge transfer and abilities play a significant role in higher education. We should aim at combining traditional education with entrepreneurship in order to increase the competitiveness of Polish graduates on the national and EU labour markets. Additionally, international cooperation should be intensified for the reason that collaboration between research and development institutions in Europe and worldwide leads to the transfer of knowledge.

5. The economic development of Poland is equally meaningful because only then it will be possible to finance education and create favourable conditions for the growth of companies and new work places.

The OECD analyses indicate a direct relation between long-term economic growth and growth of educational potential. Assuming that increasing expenditure on education will affect the wealth of the society, it would be reasonable to run an educational system which is adapted to new educational rules created by the age of information. Nonetheless, indicating the financial sources of support will be one of the biggest problems in the future.

Translated by Barbara Czerniachowicz, Malwina Szczepkowska